

Stichting Ter Navolging Tiel
Stichting tot Instandhouding van Historische Begraafplaatsen in Tiel

NIEUWSBRIEF DECEMBER 2021

Het bestuur van de stichting Ter Navolging Tiel wenst u

MOOIE FEESTDAGEN

EEN GOEDE EN VEILIGE JAARWISSELING

EEN ZEER VOORSPOEDIG (EN BOVENAL GEZOND) 2022

-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-

Het was ons het jaartje wel!

Het jaar 2021 ligt (vrijwel) achter ons: opnieuw een jaar dat sterk werd getekend door de Corona pandemie. Zo werd NL DOET naar het najaar verplaatst, was er sprake van een lager aantal bezoekers bij het Weekend van de begraafplaats en vonden de contacten met collega-organisaties en partners vooral digitaal plaats. Maar er zijn ook positieve punten te melden. Er vond een versterking plaats van het vrijwilligersteam en opnieuw werd een hoger aantal grafmonumenten hersteld dan voorgenomen was. Dat ook door feit dat vrijwilligers niet met vakantie gingen / konden gaan waardoor zij hun 'vertier' op beide begraafplaatsen vonden.

In deze Nieuwsbrief:

- Veel dank verschuldigd aan
 - o Vrijwilligers – donateurs – sponsor
- Komend seizoen 2022
 - o Programma
 - o Plannen voor 2022
 - o 1^e fase herinrichting informatievoorziening Joodse begraafplaats
- Terugblik op 2021
- Mutaties binnen het bestuur

Veel dank zijn wij verschuldigd aan (onder meer):

- Onze vaste steunpilaren
 - o Vrijwilligers met als kernteam m.b.t. het onderhoud
 - Ans, Christianne, Daphne, Jeannette, Mariken
 - Cees, Gerard, Jan H., Jan van L., Pierre, Raymond, Rick
 - o Donateurs
- De eigenaren van 'onze' begraafplaatsen
 - o Gemeente Tiel (Ter Navolging) – bestuur en medewerkers
 - o Het NIK (Joodse begraafplaats) – consultant Eduard Huisman
- Onze deskundigen en vaste ondersteuners
 - o Michiel van Luijn van 'Van Luijn Natuursteen'
 - o Joost van Luijn van 'De Steen'
 - o Rob Herkströter en Arjan de Jong van 'Aanpak Bouw & Riool'
 - o Cees Pouw van 'Pouw Groenservice'
- Onze adviseur
 - o Leon Bok van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

Komend seizoen 2022

➤ ***Alles onder voorbehoud i.v.m. de ontwikkelingen rond Covid-19!***

Onderhoudsochtenden op

- o **Ter Navolging**
- o Vanaf **dinsdag 8 maart 2022** tot begin november 2022 iedere **dinsdag en woensdag van 9.30 – ca. 12.30 uur.**
 - Vooraf aanmelden is niet nodig: ieders inzet is meer dan welkom en er wordt gezorgd voor materiaal en materieel alsook koffie / thee met wat erbij!
- o Via de 'vrijwilligersapp' wordt onderling contact gehouden en ook bekend gemaakt als een bijeenkomst vanwege het (te) slechte weer niet doorgaat
- o De kerntaak:
 - Het onderhoud van het 'grijs' (de grafmonumenten), het 'groen' (rond en op de grafmonumenten en de borders) en het 'grind' (de paden)
- o **Joodse begraafplaats**
- o Al naar gelang de situatie vinden er onderhoudswerkzaamheden plaats. Zoals het schoonhouden van grafperken, het verwijderen van klimop van de muur en het harken van het grind op het lange pad.

- **NL DOET** is traditioneel de start van het seizoen
- **Vrijdag 11 maart – Joodse begraafplaats 10 – ca. 14 uur**
- *Met de steenhouwer(s) Joost en / of Michiel van Luijn*
 - Het liften van enkele verzakte 'matsevot' (grafmonumenten)
 - Het aanbrengen van grond langs de muur en het inzaaien van gras
 - Het plaatsen van tegels onder de resten van 'matsevot' tegen de achterste muur waardoor deze beter tot hun recht komen en het maaien wordt vereenvoudigd
 - Het vrij van begroeiing (klimop e.d.) maken van de ca. 150 jaar oude muur rond de begraafplaats
 - Het schoonmaken van het metaheerhuisje
 - Het verder open maken van de ventilatieroosters
 - Het waar nodig bij-sauzen van de muren en schilderen van de banken
 - Het herinrichten van de expositie in het metaheerhuisje
 - Het beter verspreiden van het grind op het lange pad waardoor het pad beter beloopbaar wordt

- **Zaterdag 12 maart – Ter Navolging 10 – ca. 14 uur**
- *Met de steenhouwer(s) Joost en / of Michiel van Luijn*
 - Het samen met hen 'liften' van een aantal grafmonumenten
 - Het schoonmaken van de poort, het baarhuisje en grafmonumenten
 - Het schoonmaken en bladvrij maken van grafperken en daken van grafkelders
 - Het aanpakken van het 'groen' inclusief het planten van nieuwe heesters aan de kant van de Lingedijk
 - Het aanbrengen van nieuw grind op een aantal grafperken
 - Het aanbrengen van grond rond nieuwe grafmonumenten
 - Het harken en gras-vrij maken van het grind op de paden
 - Het herinrichten van de expositie in het baarhuisje

- ❖ Om **10 uur** (*onder voorbehoud*) vindt symbolisch de **afsluiting** plaats van de **1^e**, meest omvangrijke, **fase** van het project '**Herstelplan Ter Navolging 2015 – 2025**'.
Wethouder Frank Groen is in dat kader uitgenodigd de ontbrekende letters te plaatsen op het grafmonument van Corbeleijn.
 - De **2^e fase** betreft het verder afwerken van wat al hersteld en geconserveerd is en de overgang naar het reguliere onderhoud op basis van een **MOP** ('Meerjaren Onderhouds Plan') Ter Navolging

➔ **Wilt u meedoen met NL DOET 2022?**

Aanmelden kan al via

- **NL DOET 2022:**
- Oranjefonds ->
- Over NL DOET ->
- Zoek een leuke activiteit ->
- Tiel -> al dan geen keuze te maken
 - 'Ter Navolging in oude glorie herstellen' (zaterdag)
 - 'Herstel Joodse begraafplaats' (vrijdag)

- **Woensdag 4 mei – Joodse begraafplaats 14 uur**
 - Gelegenheid tot het **leggen van een steentje** op de rand van het monument, dat in 1950 werd geplaatst ter nagedachtenis van de 29 leden van de Joodse Gemeente Tiel die slachtoffer werden van de Sjoa (Holocaust). Dit als bewijs van het feit dat zij niet vergeten worden.

Aansluitend daaraan vindt de '**Stolpersteine wandeling door Joods Tiel van Toen**'.

- De wandeling leidt langs de 5 plekken, met in totaal 13 Stolpersteine, in de binnenstad van Tiel en, in samenhang daarmee, panden en plekken die een relatie hebben met de ooit zo bloeiende Joodse gemeenschap
 - De afsluiting vindt plaats in de vorm van een bezoek aan het **Joodse erfgoed** in het **Flipje en Streekmuseum** op het Plein
- **Openstelling Joodse begraafplaats**
 - In navolging van andere plaatsen zal de begraafplaats in 2022 (als proef) op een aantal zondagen in juli en augustus geopend worden voor publiek.
 - **Zondag 10 juli 14 – 16 uur**
 - Rondleidingen en informatie op schrift en via QR codes
 - **Zondag 14 augustus 14 – 16 uur**
 - Rondleidingen en informatie op schrift en via QR codes.
 - Als u op een andere keer de begraafplaats wilt bezoeken:
 - *Minimaal 24 uur van tevoren een mailtje naar info@ternavolgingtiel.nl met vermelding van uw naam en telefoonnummer én het voorgenomen tijdstip van bezoek. Wij nemen dan z.s.m. contact met u op voor het maken van een afspraak.*
 - De Joodse begraafplaats (1827) in Tiel behoort tot de best bewaard gebleven 'Batee Olam' (Joodse begraafplaatsen) in de regio met een relatief hoog aantal goed bewaard gebleven 'matsevot' (grafmonumenten).
 - In het metaheerhuisje is een (*vernieuwde!*) expositie ingericht over het Jodendom, 'lewajot' (Joodse begrafenissen), de Joodse Gemeenschap binnen Tiel en de gevolgen daarop door de Sjoa (Holocaust).

- **Open Monumentendag**

- **Zondag 11 september beide begraafplaatsen 12 – 17 u.**
- Op het programma
 - Optreden van een koor (onder voorbehoud)
 - Rondleidingen en gelegenheid zelf de begraafplaatsen te ontdekken aan de hand van 'hand-outs' en QR codes
 - De Wandeling '**Kennis maken met drie begraaf- en grafculturen**' op achtereenvolgens de Joodse begraafplaats (1827), de Rooms-Katholieke (1836) en het Algemene / Protestantse 'Ter Navolging' (1786)

- **Burendag**

- **Zaterdag 24 september – Ter Navolging 11 – 14 uur**
 - Niet alleen bedoeld voor de directe burenen maar ook voor andere belangstellenden!
 - Er is informatie beschikbaar en op verzoek kunnen er rondleidingen worden verzorgd

- **Ter Nagedachtenis**

- **Woensdag 2 november – Ter Navolging 19 uur**
 - Dan wordt stilgestaan bij hen die zijn overleden en, waar of wanneer dan ook, ter aarde zijn besteld of wier as, waar of wanneer dan ook is verstrooid.
- Op het **programma**
 - Optreden van het Tiels Mannenkoor (onder voorbehoud), omlijst door gepaste teksten en afgesloten met de mogelijkheid tot het maken van een ronde langs of bezoek aan specifieke graven
- Het is in 2022 voor het zevende jaar dat deze sfeervolle bijeenkomst plaatsvindt: de paden worden door honderden waxinelichtjes omzoomd en enkele meer dan 150 jaar oude bomen worden feestelijk verlicht.

-0-0-0-0-0-0-0-0-

Ter Nagedachtenis 2021
M.m.v. Tiels Mannenkoor
(foto: Raphaël Drent)

Wat staat u en ons verder (waarschijnlijk) te wachten in 2022

Ter Navolging

- **Beheer - Onderhoud – Herstel**
 - Het afronden van de eerste fase van het 'Herstelplan ter Navolging 2015-2025': het liften en herplaatsen van de laatste 10 grafmonumenten die nog op conservering wachten
- Het opstellen en gaan uitvoeren van het MOP (Meerjaren Onderhouds Plan)
- De aanleg van grindpaden naar nieuw gesitueerde graven
- De realisatie van een nieuw materiaaldepot achter het baarhuisje
 - Als dat is gerealiseerd: herinrichting expositie in het baarhuisje
- Het verbeteren van de groenvoorziening in de borders

Joodse begraafplaats

- **Beheer - Onderhoud – Herstel**
- 1^e fase van de herinrichting van de informatievoorziening
 - Daarvoor is al een financiële ondersteuning toegezegd van de 'Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken' waarvoor hen veel dank verschuldigd is
- 'Erfgoed Telt!'
 - De start van de realisatie van de door het Ministerie geaccordeerde plannen betreffende de aanpak van Joodse begraafplaatsen in Nederland (waaronder de Joodse begraafplaats in Tiel)
- De fundamentele herinrichting van de expositie in het metaheerhuisje:
 - Jodendom – Joods begraven – Sjoa (Holocaust)

Terugblik op 2021

- **Ter Navolging**
- Het opnieuw in gebruik nemen van het zuidelijk deel in juni 2021.
 - *Froukje was de eerste persoon die er sinds ca. 1940 werd begraven*
- Een zeer bijzonder moment was het afronden van het in 2018 gestarte grondige herstel van twee grafkelders
 - *Van Lidth de Jeude*
 - *Hoogendijk van Domselaar*Daarmee werd een belangrijke fase betreffende de realisatie van het 'Herstelplan Ter Navolging 2015 – 2025' afgesloten!
- Het liften en stabiel herplaatsen van enkele tientallen grafmonumenten.
 - *Alle grafmonumenten op het oudste deel (uit 1786) en het westelijke deel zijn nu geconserveerd*
 - De afronding van de resterende ca. 10 monumenten op het oostelijke deel staat voor begin 2022 op het programma
- Het herstellen en, waar nodig, aanvullen van ontbrekende delen van hekwerken en het beschermen en vervolgens lakken ervan
- Het herstellen van gescheurd en beschadigd hardsteen om verder verval, door de combinatie van vocht en vorst, te voorkomen
- Het herplaatsen, en waar nodig completeren, van ontbrekende paaltjes en pijltjes
- Het verwijderen van veel dood groen

- Het waar nodig vervangen van dood groen
- Het plaatsen van een boombank
 - Op het zuidelijk deel is rond een ruim 100 jaar oude beuk een 'boombank' geplaatst van waaruit vrijwel heel de begraafplaats kan worden overzien
- Het planten van een Beukenhaagje rond graf AA 19 (met steun van het Oud Burger Mannen & Vrouwen Huis t.b.v. 'hun grafveld')
- Het vervangen van Buxushaagje bij het baarhuisje en rond verschillende grafperken door Beukenhaagjes
- Het aanpassen en groen sauzen van het groen- en gronddepot en het aan weerszijden planten van Taxushaagjes voor een betere opname in de omgeving
- Het maken van 'Hand-Outs' met daarop de 'Wandeling op Ter Navolging' (met dank aan ontwerpster Marloes)
 - Bij de entree liggen deze 'hand-outs' in de brievenbus klaar voor onze bezoekers. Daarmee kunnen zij zelf op 'ontdekking' gaan aan de hand van een plattegrond en de beschrijving van enkele belangrijke en opvallende grafmonumenten
- Aanzienlijk meer bezoekers
 - In 2021 was sprake van een groei van het aantal bezoekers. Zowel op individuele basis en groepsverband als tijdens Open Dagen
- Ook de 'Geocache' (een 'digitale ontdekkingsreis') trok regelmatig bezoekers naar 'de schat'
- Er was er in 2021 te opzichte van voorgaande jaren sprake van een stijging van het aantal uitgegeven graven, begrafenissen en as-verstrooiingen.

• **Joodse Begraafplaats**

- Het herstel van het monument uit 1950
 - De firma 'Aanpak' heeft de winterschade aan het monument vakkundig hersteld. Dat in afwachting van een grondige restauratie
- Er vond een 'grondsuppletie' plaats langs de enkele jaren geleden herstelde muur waarna voor een deel gras werd ingezaaid
- Er zijn 'Hand-outs' beschikbaar gekomen voor bezoekers met daarop een stukje historie én nadere informatie over de begraafplaats
 - Deze liggen klaar in het metaheerhuisje
- 'Erfgoed Telt!'
 - Bij het NIK is een voorstel ingediend betreffende wat de stichting voor ogen staat betreffende het realiseren van verbeteringen op en rond de begraafplaats. Het gaat o.a. over het op diverse plekken verbeteren van de informatievoorziening, het herstellen van de vloer en het verbeteren van de ventilatie van het metaheerhuisje en de aanleg van een grondwatervoorziening
 - Er werd gestart met het 1^e ontwerp voor de herinrichting van de informatievoorziening en de bestaande expositie met als onderdelen
 - Het via QR codes en de website ontsluiten van de gedigitaliseerde informatie in plaats van via info-rekken

- Het plaatsen van enkele informatiepanelen langs het pad en op de begraafplaats
- De expositie in het metaheerhuisje heringedeeld in drie segmenten
 - Het Jodendom (a.d.h.v. panelen en objecten)
 - Joodse begrafenissen (historische objecten met info)
 - De Sjoa (Holocaust) en de gevolgen voor de leden van de Joodse Gemeente Tiel met 'Gedenkplek'
- De expositie is mede mogelijk gemaakt door de samenwerking met het 'Museum Tweestromenland' in Beneden-Leeuwen waar tot maart 2022 de expositie 'Joden in het Land van Maas & Waal!?' te zien is. Dat voor een deel in samenhang met de tot medio 2022 geplande overzichtstentoonstelling met alle 41 schilderijen van de in Druten geboren beeldend kunstenaar- verzetsvrouw Ru Parré (1896 – 1972). In 1968 ontving zij als dank en waardering voor het redden van meer dan 15 Joodse kinderen de onderscheiding 'Rechtvaardige onder de Volkeren' en werd te harer ere een boom geplant in het park bij het Yad Vashem, het museum dat is gewijd aan het herdenken van de slachtoffers van de Sjoa (Holocaust).
 - Er werden talrijke rondleidingen verzorgd, naast op Open Dagen ook, als het hek open stond, bij herstelwerkzaamheden alsmede 'op aanvraag'.

Mutaties binnen het bestuur

Het bestuur van de stichting Ter Navolging Tiel bestaat geheel uit vrijwilligers. Deze zetten zich zonder vergoeding in voor het beheer en behoud van beide begraafplaatsen.

Per 1 januari 2022 treedt een wijziging in het bestuur op.

Bestuurslid Rick Smit en zijn vrouw Winneke hebben besloten terug te keren naar het westen van het land. Rick is een ware 'meester zwarter' van letters en symbolen op grafmonumenten, hij verzorgde de verdere digitalisering van de informatievoorziening en was een toegewijd rondleider op beide begraafplaatsen, maar de Joodse begraafplaats in het bijzonder! Rick beschouwt zijn tijd bij de stichting als 'een goede en mooie periode waarbij woord en daad elkaar afwisselden. Veel geleerd, veel gedaan, vele ontmoetingen.'

Tijdens het 'vrijwilligersuitje' op 17 november in het Museum 'Tweestromenland' in Beneden – Leeuwen werd stil gestaan bij zijn verdiensten en formeel afscheid genomen.

Raymond Buijs doet per 1 januari 2022 zijn intrede als bestuurslid. Raymond is al enkele jaren actief als vrijwilliger en is een 'echte technaut'. Hij was (onder meer en mede) verantwoordelijk voor het maken en plaatsen van de GEOCACHE en het prachtig uitlichten van de bomen tijdens Ter Nagedachtenis van dit jaar. Ook maakte hij, samen met zijn vader, de obelisk op de grafkelder van Post. Dat ter vervanging van de daar al jaren op de ventilatieschacht liggende stoeptegels. Daarnaast zet hij zich al een aantal jaren in voor het behoud van grafmonumenten door deze mee te conserveren.

Het bestuur is per 1 januari 2022 als volgt samengesteld:

- Christa Tydeman – voorzitter
- Gerard Buijs – vicevoorzitter / onderhoud / organisatie activiteiten
- Pierre van der Schaaf – secretaris / coördinatie & organisatie activiteiten
- Ans Buijs – penningmeester / faciliteren activiteiten/ onderhoud
- Olivier Braspenning – imker / onderhoud
- Raymond Buijs – onderhoud / geocache
- Jan Hogendoorn – onderhoud / historisch onderzoek
- Jeannette van der Schaaf – webmaster / onderhoud